

Andrzej Widak

Organy w kościołach dekanatu Rudnik nad Sanem diecezji sandomierskiej : studium historyczno-instrumentoznawcze

Rocznik Kolbuszowski 16, 173-199

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Organy w kościołach dekanatu Rudnik nad Sanem diecezji sandomierskiej (studium historyczno-instrumentoznawcze)

Wprowadzenie

Dekanat Rudnik nad Sanem diecezji sandomierskiej obejmuje dwanaście parafii: Cholewiana Góra, Groble, Jata, Jeżowe (dwie parafie), Kopki, Łętownia, Majdan Łętowski, Nowy Nart, Przędzel, Rudnik nad Sanem i Rudnik Stróża. W pięciu parafiach znajdują się organy piszczałkowe, w pozostałych używane są organy elektroniczne.

Kwerenda archiwalna była prowadzona głównie w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Archidiecezjalnym Archiwum w Przemyślu oraz w archiwach parafialnych. Podstawę źródłową stanowią głównie materiały zebrane podczas kwerendy w Archidiecezjalnym Archiwum w Przemyślu. Korzystano ze źródeł drukowanych oraz dostępnych publikacji książkowych. Źródłem informacji dotyczącym przeprowadzonych remontów organów były rozmowy z księżmi proboszczami i organistami. Oprócz kwerendy archiwalnej autor przeprowadził inwentaryzację instrumentów w lipcu 2016 roku.

Niniejszy artykuł jest kontynuacją cyklu artykułów mających za przedmiot organy w kościołach dekanatów dawnej diecezji przemyskiej, obecnie sandomierskiej. Instrumentarium tego terenu nie było przedmiotem systematycznego opracowania¹. W artykule zachowano podział na dwie

¹ Por.: M. Szymanowicz, *Polska bibliografia organów*, t. 1, Lublin 2011; t. 2, Lublin 2014. Organy w parafii Jeżowe omawiane są przy opisie działalności organmistrzowskiej F. Kandefera i A. i A. Wolańskich. Por.: F. Łamasz, *Działalność organmistrzowska Franciszka Kandefera w latach 1925-1965*, Lublin 2011 (mps pracy mgr KUL, promotor prof. KUL dr hab. M. Szymanowicz, mps AU KUL); A. Praszał, *Działalność zakładu*

części. W pierwszej omówiono krótko historię kościoła, organów niezachowanych i obecnie istniejących. Przy opisie organów zachowanych podano opis inwentaryzacyjny według metody wypracowanej w Katedrze Instrumentologii Instytutu Muzykologii KUL. Obejmuje on usytuowanie organów i szafy organowej, prospektu, dane o mechanizmach, dyspozycji i strukturze brzmieniowej. Przy podaniu dyspozycji zachowano oryginalne nazwy głosów znajdujące się na manubriach.

W części drugiej dokonano syntezy wyników badań analitycznych. Przedstawiono zagadnienia dotyczące nazewnictwa instrumentów, ich lokalizacji, liczby, czasu powstania, budowniczych, wielkości i rodzaju, mechanizmów organowych i struktury brzmieniowej.

I. Opis organów w kościołach dekanatu Rudnik nad Sanem

1. Cholewiana Góra, woj. podkarpackie, pow. Nisko, gm. Jeżowe

Kościół pw. Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny

Parafia erygowana w 1952 roku. Kościół, w którym znajdują się opisywane organy, został wybudowany w 1951 roku, powstał w wyniku rozbudowy kaplicy z 1904 roku². Świątynia pełni obecnie funkcje kaplicy pogrzebowej.

Instrument istniejący:

1) Organy z 1905 roku

Informacje dotyczące organów znajdujących się w pierwszej świątyni w Cholewianej Górze są bardzo skromne. Organy zostały zakupione w 1905 roku i umieszczone zostały w kaplicy z 1904 roku. Fundatorem instrumentu był Bartłomiej Kołodziej³. Nie ustalono budowniczego instrumentu. W Inwentarzu z 1969 roku odnotowano informację: „Organy 4 głosowe”⁴. W sprawozdaniu za rok 1982 zanotowano: „zremontowano

organmistrzowskiego A. i A. Wolańskich z Lubania, „Studia Organologica”, t. IV, red. M. Szymanowicz, Lublin 2012. Organy w Rudniku wspomniane są przy opisie działalności E. Narolskiego. Por.: K. Łysy, *Działalność organmistrzowska Emila Narolskiego w latach 1937-1971 w Archidiecezji Przemyskiej*, Lublin 2007, (mps pracy mgr KUL, promotor dr hab. M. Szymanowicz, mps AU KUL);

² *Jubileuszowy Rocznik Diecezji Sandomierskiej 2000* [dalej JrDS 2000], Sandomierz 2001, s. 323.

³ S. Nabywaniec, *Parafia Cholewiana Góra 1952-2002*, Rzeszów 2002, s. 23.

⁴ Archiwum Archidiecezjalne w Przemyślu [dalej: AAPrz], sygn. TPNI 35a/1, Inwentarz, Cholewiana Góra 22 XI 1969 r., s. 2.

organy z dodaniem miechu elektrycznego”⁵. Remont ten przeprowadził Stanisław Wilewicz⁶. Brak danych na temat kolejnych remontów organów, ale stan zachowania świadczy, że były przeprowadzane.

Opis inwentaryzacyjny:

Instrument usytuowany jest na murowanym chórze muzycznym, naprzeciw głównego ołtarza. Szafa organowa ustawiona centralnie, malowana na kolor brązowy, przylegająca do balustrady chóru. Wymiary szafy: wys. 2,37 m, szer. 1,58 m, głęb. 0,98 m. Prospekt architektoniczny, neogotycki (fot. 1).

4 głosy, jeden Manual, klawiatura wbudowana z prawej strony szafy. Zakres klawiatury: Manual C-f³. Traktura mechaniczna, wiatrownica klapowo-zasurowa. Miech pływakowy umieszczony wewnątrz szafy organowej. Wymiary miecha: 1,45 x 0,92 m. Dmuchawa elektryczna.

Dyspozycja:

Manual

Pryncypał 4’

Salicjonał 8’

Oktawa 2’

Flet kryty 8’

Uwagi do dyspozycji: nazwy głosów podane na podstawie analizy słuchowej i oględzin piszczałek.

Zakres skal brzmienia:

Pozioma skala brzmienia: C – f⁵

Skala pionowa na 1 C: C + c + c¹

2. Jeżowe, woj. podkarpackie, pow. Nisko, gm. Jeżowe

Kościół pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny

Parafia została erygowana w 1603 roku. Wydzielona z parafii Rudnik nad Sanem. Pierwsza świątynia drewniana została wzniesiona w 1720 roku. Na jej miejscu w 1923 roku wybudowano nowy kościół poświęcony w 1928 roku⁷.

⁵ AAPrz, sygn. TPNS 35a/1, Sprawozdanie z pracy duszpasterskiej za rok 1982 w parafii Cholewiana Góra, Cholewiana Góra 28.01.1983 r., s. 1.

⁶ S. Nabywaniec, s. 23.

⁷ JrDS 2000, s. 325-326.

Instrument niezachowany:

1) Organy sprzed 1736 roku

Pierwsze wzmianki na temat organów w kościele w Jeżowie pochodzą z Inwentarza sporządzonego podczas wizytacji w latach 1736-1738. W Inwentarzu tym zanotowano: „Chorus Musicus cum Organo magno stabili”⁸. Inwentarz z lat 1748-1767 zamieszcza informację: „Chorus Musicalis cum Organo majori stabili”⁹. Więcej informacji podaje Inwentarz sporządzony w latach 1764-1766: „Chorus musicalis simplex in quo est Organũ[m] stabile vocum 11 sculptoris idq deargentatis adornatus”¹⁰. W Inwentarzu z 1785 roku zanotowano: „choro cum organo”¹¹. Kolejna wzmianka zachowała się z roku 1792: „Chorus Musicus duabus columnis innitur, pictura exornatus in quo Organa a vocibus undecem pulsantur tribus follibus instructa”¹².

Informację o konieczności remontu organów podaje Inwentarz z 1818 roku „Organum cum vocibus undecim /reparatione i[ndi]gens”¹³. Remont organów został przeprowadzony w 1824 r., o czym informuje zapis w Inwentarzu z tegoż roku: „Organum operis sculptoris cum undecim vocibus colore caeruleo pictum. 1824 ab. Opifice Organario Leopoliensi Jacobo Krankowski ex toto reparatum est tresque folles habet”¹⁴.

Dalsze informacje dotyczące organów pochodzą z początków XX wieku. W protokole przedwizytacyjnym z 1901 roku, w punkcie 20: „Utrum adsit in Ecclesia organum, et in quo repariatur statu”? odnotowano krótko: „est”¹⁵. W protokole z 1903 roku w punkcie 8 zapisano: „Intra: (...) organum (...) „affirmative”¹⁶. Organy zostały naprawione w 1923 roku. „Stary organ zrestaurowano kosztem 8.000 000 Mkp.”¹⁷ Stan zachowania instrumentu

⁸ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie [dalej: AKMK], sygn. AV Cons. 25, k. 282.

⁹ AKMK, sygn. AV Cons. 42, k. 37V.

¹⁰ AKMK, sygn. AV Cons. 51, k. 148.

¹¹ AAPrz, sygn. 928, s. 93.

¹² Tamże, s. 100.

¹³ Tamże, s. 141.

¹⁴ Tamże, s. 221.

¹⁵ AAPrz, sygn. TPS 100/1, Memoriale, Jeżowe 17.06.1901 r. Zachował się również protokół przedwizytacyjny z 1882 r., ale nie podaje żadnej informacji na temat organów. Por.: Tamże, Memoriale, Jeżowe 1882 r.

¹⁶ AAPrz, sygn. TDS XXV/2, Relatio de visitatione decanali per acta die [brak dnia] mensis Septembris a. 1903.

¹⁷ AAPrz, sygn. TDS XXV/2, Sprawozdanie z wizytacji w dekanacie rudnickim dokonanej w r. 1922, Rozwadów 4.07.1923 r.

odnotowano podczas wizytacji dziekańskiej w 1931 roku: „Akustyka w kościele dobra. Organ dawny – już podniszczony – na razie musi wystarczyć”¹⁸.

Instrument istniejący:

2) Organy Franciszka Kandefera z 1949 roku

Nowe organy zostały wybudowane przez Franciszka Kandefera z Iwonicza w latach 1945-1949. Informacja została odnotowana w Inwentarzu z 1967 roku: „Organ 20 to głosowy. Budował go organmistrz Kandefer z Iwonicza w latach 1945-1949”¹⁹. Organy były remontowane kilkakrotnie. Informacje na ten temat zostały odnotowane w rocznych sprawozdaniach duszpasterskich. Pierwszy remont organów został przeprowadzony w 1959 roku: „(...) w kościele poprawiono organ /oczyszczenie-uruchomienie nieczynnych głosów – napęd elektryczny”²⁰ i w roku 1961: „przeprowadzony gruntowny remont organu”²¹. W latach 1965-1967: „poczyniono nowe adaptacje organowe”²², „dokonano częściowego remontu organu”²³. W roku 1969: „poczyniono pewne poprawki organowe”²⁴. W latach 1975-1977 przeprowadzono kolejne prace remontowe: „Dalsze potrzeby w kościele (...) remont organu”²⁵, „Dalsze potrzeby w kościele i otoczeniu przykościelnym (...) remont organu”²⁶, „c.d. remont organu”²⁷. W 1980 roku zostały również przeprowadzone prace przy organach: „remont organu”²⁸. Brak jednak informacji dotyczących organmistrzów przeprowadzających remonty czy zakresu wykonywanych prac. Podczas tych remontów organy zostały rozbudowane o 3 głosy.

W latach 2006-2008 organy zostały przebudowane przez firmę Adama i Andrzeja Wolańskich z Lubania. Zachowano wówczas prospekt

¹⁸ AAPrz, sygn. TDS XXV/2, Parafia Jeżowe –Wizytacja, Jeżowe 24.11.1931 r.

¹⁹ AAPrz, sygn. TPNI 100/1, Inwentarz, Jeżowe 7.05.1967 r., s. 5.

²⁰ AAPrz, bez sygn., „Zwitki”, Sprawozdanie ze stanu parafii Jeżowe na rok 1959, Jeżowe 7.01.1960 r. Warto nadmienić, że planowano remont na rok 1958: „Zamierzamy remont organów z powodu choroby organmistrza odłożono”. Por.: Tamże, Sprawozdanie ze stanu parafii Jeżowe na rok 1958, Jeżowe 5.01.1959 r.

²¹ Tamże, Sprawozdanie ze stanu parafii Jeżowe za r. 1961, Jeżowe 2.01.1962 r.

²² AAPrz, sygn. TPNS 100/1, Sprawozdanie ze stanu parafii Jeżowe za rok 1965, Jeżowe 1.01.1966 r.

²³ Tamże, Sprawozdanie ze stanu parafii Jeżowe za rok 1966, Jeżowe 2.01.1967 r.

²⁴ Tamże, Sprawozdanie z pracy duszpasterskiej za rok 1969, Jeżowe 5.01.1970 r.

²⁵ Tamże, Sprawozdanie z pracy duszpasterskiej w r. 1975, Jeżowe 30.01.1976 r.

²⁶ Tamże, Sprawozdanie z pracy duszpasterskiej w r. 1976, Jeżowe 31.01.1977 r., s. 6.

²⁷ Tamże, Sprawozdanie z pracy duszpasterskiej w r. 1977, Jeżowe 31.01.1978 r., s. 6.

²⁸ Tamże, Kwestionariusz do wypełnienia przed wizytacją kanoniczną, Jeżowe 31.05.1980 r.

organów, kontuar, wykorzystano piszczalki metalowe z poprzednich organów. Dyspozycja organów została zachowana i powiększono liczbę głosów o trzy głosy językowe i Fletbas 8'. Zostały wykonane nowe wiatrownice, dwa miechy pływakowe, kanały powietrzne oraz piszczalki drewniane²⁹.

Opis inwentaryzacyjny:

Instrument usytuowany na murowanym chórze muzycznym, naprzeciw głównego ołtarza. Szafa organowa w kolorze zielonym, ustawiona centralnie, przylegająca do tylnej ściany kościoła. Wymiary szafy: wys. 3,40 m, szer. 3,03 m, głęb. 1,93 m, wys. prospektu ok. 5,00 m. Prospekt architektoniczny, neoklasycystyczny (fot. 2).

27 głosów, dwa Manuały i Pedał, stół gry przylegający do szafy organowej, organista siedzi bokiem do ołtarza głównego. Zakres klawiatur: Manuał C-a³, Pedał C₁-f (30 klawiszy). Traktura gry i registrów pneumatyczna, wiatrownice stożkowe. Miechy pływakowe umieszczone wewnątrz szafy organowej. Wymiary miechów: 1,70 x 1,10 m, 1,18 x 0,90 m. Dmuchawa elektryczna.

Dyspozycja:

Manuał I	Manuał II	Pedał
Burdon 16'	Fugara 8'	Pryncypał 16'
Pryncypał 8'	Salicet 8'	Subbas 16'
Holflet 8'	Klarnet lab. 8'	Oktawbas 8'
Gamba 8'	Voxcel 8'	Fletbas 8'
Flet kryty 8'	Prestant 4'	Chorałbas 4'
Oktawa 4'	Flet otwarty 4'	Puzon 16'
Rurflet 4'	Nazard 2 ² / ₃ '	
Kwinta 2 ² / ₃ '	Piccolo 2'	
Superoktawa 2'	Cymbel 3x	
Mikstura 3x	Obój 8'	
Trąpet (sic!) 8'		

Połączenia: M II/I, M I/P, M II/P, Super II/I, Sub II/I

Urządzenia dodatkowe: AP, dwie Wolne Kombinacje, Crescendo, Echo M II, Tremolo

Registry zbiorowe: P, F, T

Układ Mikstury 3x (Manuał I)

²⁹ A. Prascał, s. 286.

1C	2'	1 $\frac{1}{3}$ '	1'
3C	4'	2 $\frac{2}{3}$ '	2'

Układ Cymbła 3x (Manual II)

1C	1 $\frac{1}{2}$ '	1 $\frac{1}{3}$ '	1 $\frac{1}{4}$ '
2C	2 $\frac{2}{3}$ '	1 $\frac{1}{2}$ '	1 $\frac{1}{3}$ '
3C	1'	2 $\frac{2}{3}$ '	1 $\frac{1}{2}$ '
4C	1 $\frac{1}{3}$ '	1'	2 $\frac{2}{3}$ '
5C	2'	1 $\frac{1}{3}$ '	1'

Zakres skal brzmienia:

Pozioma skala brzmienia: C₁ – a⁶

Skala pionowa na 1 C: C₁ + C + c + g + c¹ + g¹ + c² + g² + c³ + g³ + c⁴

3. Kopki, woj. podkarpackie, pow. Nisko, gm. Rudnik

Kościół pw. św. Marcina Bpa

Parafia w Kopkach została erygowana w 1922 roku. Kościół został wybudowany w latach 1922-1927³⁰.

Instrument istniejący:

1) Organy sprowadzone do parafii w 1956 roku

Do czasu wybudowania organów w kościele używana była fisharmonia. Pierwsza została zakupiona w 1923 roku. W piśmie do Kurii Biskupiej z tego roku zanotowano: „Mamy fisharmonię”³¹. W sprawozdaniu dziekańskim z 1931 roku zanotowano: „Na chórze fisharmonia”³². Parafia jednak planowała zakupienie organów jeszcze przed II wojną światową. W rocznym rozliczeniu z 1934 roku zapisano: „na organik za-datek – 130 zł”³³. Brak bliższych szczegółów na ten temat. W Inwentarzu sporządzonym w 1939 roku odnotowano: „Fisharmonia na chórze kupiona w r. 1923 ze składek dobrowolnych, stopień pod nią i ławka dla organisty”³⁴. Wynika z tego zapisu, że nie zakupiono organów. Natomiast w 1948 roku zakupiona została kolejna fisharmonia 2-głosowa³⁵.

³⁰ JrDS 2000, s. 327.

³¹ AAPrz, sygn. TPS 116/1, Pismo do Kurii Biskupiej, Kopki 20.12.1923 r.

³² AAPrz, sygn. TDS XXV/2, Parafia Kopki – wizytacja, Kopki 27.11.1931 r.

³³ AAPrz, sygn. TDS XXV/1, Dochody i rozchody kościelne, Kopki 23 X 1934 r.

³⁴ AAPrz, sygn. TPNI 116/1, Inwentarz kościoła rzym-kat i probostwa w Kopkach 1939 r., (b.m).

³⁵ Tamże, Inwentarz, Kopki 29.04.1963 r., s. 7. Dopisek na marginesie.

Organy piszczałkowe zostały zakupione w 1956 roku w parafii Rudnik. W sprawozdaniu z tego roku odnotowano: „Również zakupiono 10-głosowe organy z Kościoła w Rudniku n/Sanem po remoncie i udoskonaleniu za sumę 100.000 zł (sto tysięcy). Poświęcenie odbyło się 11 XI 1956. Organy są dla parafii nowością albowiem od utworzenia parafii organów nie było. Jeszcze organy są niezupełnie wypłacone – ale parafianie swoimi ofiarami wypłacą resztę należności”³⁶. W 1959 roku zamontowano dmuchawę elektryczną do organów: „Sprawienie motoru do organów i naprawa organów (...)”³⁷.

W 1962 roku przeprowadzono remont organów: „W tym roku sprawiono do kościoła: przerobiono organ z mechanicznego na pneumatyk i dodano 5 nowych głosów”³⁸. Inwentarz z 1963 roku podaje szczegółowe informacje dotyczące tego remontu jednakże nie informuje, jaka firma organmistrzowska go przeprowadziła: „W r. 1956 ks. Żuk zakupił w Rudniku stary tamtejszy organ jako dziesięciogłosowy, za cenę 100.000 zł. Miał on następujący zestaw: pryncypał (kombinowany), octava, 2 flety, kwinta, salicet, violino, bass i bass octava. Na jednym głosie była kombinowana tremolo. Po zakupieniu organ przerobiono dając osobny kontuar, zwrócony do ołtarza (poprzednio był przy organie). W roku 1962 przerobiono organ powtórnie dokupiono 5 nowych głosów, inne poprawiono, dwa zniszczone usunięto, z mechanicznego przerobiono na pneumatyk, zamiast stożków drewnianych zastosowano ebonitowe, odporne na wilgoć. Obecnie organ ma pełne 12 głosów, a mianowicie: pryncypał nowy, który stanowi front organów, octava 4, Flet 8, Flet 4, Gamba 8, Aeolina Coelesta, Violina 4, kwinta 2, Subbas 16, bass octava, cello 8. Ponadto ma kombinację: bas-manuał, super, tremolo na wszystkie głosy, tutti, forte, piano. Organ ma obecnie napęd elektryczny, odpowiednie oświetlenie i ogrzewanie, kontrolę pracy motoru. Przewody elektryczne odpowiednio zabezpieczone. Zrekonstruowany organ wraz z metalowym tabernakulum poświęcił J.E. Biskup Sufragan W. Tomaka 11 XI 1962 r.”³⁹.

³⁶ AAPrz, bez sygn., „Zwitki”, Sprawozdanie ze stanu parafii w Kopkach za rok 1956 r., Kopki 28.11.1956 r.

³⁷ Tamże, Pismo do Kurii Biskupiej, Kopki 12 VIII 1959 r. Tę informację podaje Sprawozdanie duszpasterskie za 1959 r.: „Kościół: (...) napęd elektryczny do organów”. Por. Tamże: Sprawozdanie parafialne za rok 1959, Kopki 08.01.1960 r.

³⁸ Tamże, Sprawozdanie parafialne za rok 1960, Kopki 2.01.1963 r.

³⁹ AAPrz, sygn. TPNI 116/1, Inwentarz, Kopki, 29.04.1963 r., s. 7.

W latach posługi duszpasterskiej ks. A. Nizioła: (...) przeprowadzono remont organów⁴⁰. Brak informacji na temat remontów instrumentu po 1962 roku.

Opis inwentaryzacyjny:

Instrument usytuowany na murowanym chórze muzycznym na przeciw głównego ołtarza. Szafa organowa w kolorze brązowym, ustawiona centralnie, przylegająca do tylnej ściany kościoła. Wymiary szafy: wys. 1,70 m, szer. 2,85 m, głęb. 2,12 m, wys. prospektu ok. 4,00 m. Prospekt otwarty (fot. 3).

12 głosów, jeden Manuał i Pedał, stół gry wolno stojący. Zakres klawiatur: Manuał C-f³, Pedał C₁-h (24 klawiszy). Traktura pneumatyczna, wiatrownice stożkowe. Miech pływakowy umieszczony na chórze obok szafy organowej. Wymiary miecha: 1,85 x 1,10 m. Dmuchawa elektryczna.

Dyspozycja:

Manuał	Pedał
Pryncyp 8'	Subbas 16'
Octava 4'	Octav b. 8'
Flet 8'	Cello 8'
Flet 4'	
Gamba 8'	
Aeolina 8'	
Celeste [8']	
Violina 4'	
Kwinta 2' [+1 ¹ / ₃ ']	

Połączenia: M/P, Super, jedna Wolna Kombinacja

Urządzenia dodatkowe: Tremolo [nieczynne]

Registry zbiorowe: P, F, T

Uwagi do dyspozycji: na manubrium napis Violina 4' w rzeczywistości jest oktawa 2'

Zakres skal brzmienia:

Pozioma skala brzmienia: C₁ – c⁶

Skala pionowa na 1 C: C₁ + C + c + c¹ + g¹

⁴⁰ AAPrz, sygn. TPNG 116/1, Protokół zdawczo-odbiorczy, Kopki 17.01.1991 r.

4. Łętownia, woj. podkarpackie, pow. Leżajsk, gm. Nowa Sarzyna Kościół pw. św. Katarzyny

Parafia została erygowana w 1928 roku. Wydzielona z parafii Rudnik. Pierwszą świątynię ufundowała Katarzyna Ulińska w 1602 roku. Wybudowany w 1719 roku murowany kościół, poświęcony w 1742 roku, został przedłużony w 1890 roku, a w 1932 roku poszerzony o dwie nawy. W latach 1986-1989 przeprowadzono gruntowny remont świątyni⁴¹.

Instrumenty niezachowane:

1) Organy sprzed 1736 roku

Pierwsze zachowane informacje dotyczące organów podaje Inwentarz z lat 1736-1738: „Chorus Musicus cum Organo parvo mobili”⁴². Inwentarz z 1748 roku zamieszcza podobnej treści informację: „Chorus Musicalis cum Organo parvo”⁴³. W opisie kościoła z roku 1792 zanotowano: „Chorum musicalem ligneum cum Organum septem vocum”⁴⁴.

Kolejna zachowana informacja podająca liczbę głosów i miechów w organach znajduje się w Inwentarzu sporządzonym podczas wizytacji dziekańskiej w 1826 roku: „Organum parvulum operis sculptori in choro musicali septem vocibus constans habet folles 3 reperatione indigentes. Organum hoc pictum non est”⁴⁵. W tym samym Inwentarzu przy opisie kościoła odnotowano: „Chorum Musicalem ligneum cum Organo Septem Vocum”⁴⁶. W Kurendzie Konsystorza biskupiego w Przemyślu za rok 1891 odnotowano informację o przeprowadzonym remoncie: „Chór podniesiono i rozszerzono. Miech nowy do organów dorobiono i pedał o 2 głosach sporządzono”⁴⁷.

2) Organy z 1902 roku

Organy zostały wybudowane w 1902 roku przez firmę Rieger jako opus 927⁴⁸. W protokole z 1903 roku w punkcie 8 dotyczącym wyposażenia

⁴¹ JrDS 2000, s. 328.

⁴² AKMK, sygn. AV Cons.25, s. 287.

⁴³ AKMK, sygn. AV Cons.42, k. 37V.

⁴⁴ AAPrz, sygn. 1543, s. 20. Jest to inwentarz kościoła w Rudniku n/Sanem obejmujący lata 1748-1792.

⁴⁵ AAPrz, sygn. 1545, s. 147.

⁴⁶ Tamże, s. 169.

⁴⁷ Kurenda Konsystorza biskupiego Przemyskiego o.ł., nr VI 1892, s. 132.

⁴⁸ M. Babnis, *Kultura organowa Galicji*, Słupsk 2012, s. 424.

kościola, w tym organów, krótko odnotowano: „adsunt”⁴⁹ oraz w protokole z 1904 roku w punkcie 20 dotyczącym organów: „Adest et satis bonu statu”⁵⁰

Podczas wizytacji dziekańskiej w 1931 roku zanotowano: „Organ nowy, dobry”⁵¹. Inwentarz z 1932 roku zamieszcza informację: „Organy. Nowe sprawione w r... wartości 800 K czesk.”⁵² Organy te spłonęły podczas pożaru w 1951 roku: „Inwentarz kościelny oraz beneficjalny z dnia 23 czerwca 1951 r. niczym nie uszczuplony z wyjątkiem organów, które spłonęły w dniu 27 listopada 1951 r.”⁵³ W piśmie dotyczącym pożaru zanotowano, że: „Organy były 6-głosowe, pneumatyczne – RIEGER”⁵⁴.

3) Organy z 1953 roku

W sprawozdaniu duszpasterskim za rok 1952 i 1953 odnotowano: „zainstalowano nowe 6-głosowe organy, na miejsce spalonych w zeszłym roku, koszta organów: 28.000 zł łącznie z utrzymaniem”⁵⁵. Inwentarz z 1953 roku podaje: „Organ sześciogłosowy z pedałem jeden ma pneumatyczny. Zepsuty wymaga gruntownej naprawy”⁵⁶. Odnośnik nr 2. Treść odnośnika: „W r. 1953 sprawiono nowy organ 6-głosowy po spaleniu się poprzedniego w r. 1951. Dano też do nich dmuchawę elektryczną z motorem”⁵⁷.

Instrument istniejący:

4) Organy z 1978 roku

W kościele parafialnym w Łętowni znajdują się 8-głosowe organy wybudowane przez Józefa Cynara z Wrocławia⁵⁸. W sprawozdaniu z 1978 roku odnotowano: „Zakupiono nowy organ 8-głosowy”⁵⁹. Zbiórkę na ten

⁴⁹ AAPrz, sygn. TDS XXV/2, Relatio (...) 15 mensis Septembris a.1903.

⁵⁰ AAPrz, sygn. TPS 148/1, Memoriale, Łętownia 16.06.1904 r.

⁵¹ AAPrz, sygn. TDS XXV/2, Wizytacja, Łętownia 26.11.1931 r.

⁵² AAPrz, sygn. TPS 148/1, Inwentarz, Łętownia 13.02.1932 r.

⁵³ AAPrz, bez sygn., „Zwitki”, Łętownia, Protokół zabezpieczenia temporalistów po św. p. ks. Wojciechu Krysie Prob. miejscowym i Dziekanie Rudnickim, Łętownia, 20.02.1952 r.

⁵⁴ Tamże, Pismo do Kurii Biskupiej w Przemyślu, Łętownia 30.11.1951 r.

⁵⁵ Tamże, Sprawozdanie ze stanu parafii Łętownia k. Niska za rok 1952 i 1953, Łętownia 10.09.1953 r.

⁵⁶ Informacja ta dotyczy organów, które uległy zniszczeniu podczas pożaru w 1951 r.

⁵⁷ AAPrz, sygn. TPNI 148/1, Inwentarz, Łętownia 22.06.1951 r., s. 6, 26.

⁵⁸ Tabliczka na kontuarze.

⁵⁹ AAPrz, sygn. TPNS 148/1, Roczne sprawozdanie z pracy duszpasterskiej parafii Łętownia za rok 1978, Łętownia 31.01.1979 r.

cel prowadzono w roku 1977: „Zbiórka funduszu na organ i dzwony”⁶⁰. W kwestionariuszu z 1980 roku zanotowano: „Organ 8-głosowy” oraz w protokole zdawczo-odbiorczym z 1984 roku: „W kościele zainstalowano nowe organy”⁶¹.

Z uzyskanych informacji wiadomo, że generalny remont organów (wymiana dmuchawy, mieszków, strojenie) został przeprowadzony przez firmę Eugeniusza Bałchana z Chmielnika w roku 2010. W roku 2016 konieczne prace konserwacyjne wykonała również firma E. Bałchana⁶².

Opis inwentaryzacyjny:

Instrument usytuowany na murowanym chórze muzycznym, na przeciw głównego ołtarza. Szafa organowa w kolorze brązowym, ustawiona centralnie, przylegająca do tylnej ściany kościoła. Wymiary szafy: wys. 1,88 m, szer. 3,60 m, głęb. 1,60 m, wys. prospektu ok. 4,00 m. Prospekt otwarty (fot. 4).

8 głosów, jeden Manuał i Pedał, stół gry wolno stojący. Zakres klawiatur: Manuał C-a³, Pedał C₁-f (30 klawiszy). Traktura pneumatyczna, wiatrownice stożkowe. Miech pływakowy umieszczony wewnątrz szafy organowej. Wymiary miecha: 1,58 x 0,98 m. Dmuchała elektryczna.

Dyspozycja:

Manuał	Pedał
Pryncypał 8'	Subbas 16'
Fl. kryty 8'	
Salicjonał 8'	
Oktawa 4'	
Fl. rurkowy 4'	
Róg nocny 2'	
Kwartan 2x	

Połączenia: M/P, Super

Urządzenia dodatkowe: jedna Wolna Kombinacja, Tremolo

Registry zbiorowe: T

Uwagi do dyspozycji: układ wyjściowy Kwartanu 2²/₃' + 2' (nie repetuje)

⁶⁰ Tamże, Roczne sprawozdanie z pracy duszpasterskiej w Łętowni za rok 1977, Łętownia 31.01.1978 r.

⁶¹ AAPrz, sygn. TPNG 148/1, Protokół zdawczo-odbiorczy, Łętownia 16.05.1984 r.

⁶² Inf. uzyskana od proboszcza ks. S. Śnieżka.

Zakres skal brzmienia:

Pozioma skala brzmienia: $C_1 - a^5$

Skala pionowa na 1 C: $C_1 + C + c + g + c^1$

5. Rudnik nad Sanem, woj. podkarpackie, pow. Nisko, gm. Rudnik n. Sanem

Kościół pw. Trójcy Przenajświętszej

Parafia została erygowana w 1583 roku. Wydzielona z parafii Bieli-ny. Pierwsza świątynia drewniana uległa zniszczeniu w 1914 roku. Obecny kościół został wybudowany w latach 1927-1928⁶³.

Instrumenty niezachowane:

1) Organy sprzed 1716 roku

Pierwsza wzmianka na temat organów zachowała się Inwentarzu z 1716 roku: „Organû[m]”⁶⁴. W Inwentarzu z lat 1736-1738 zanotowano: „Chorus Musicus antiquus cum Organo stabili”⁶⁵. Inwentarz z roku 1748 zamieszcza informację: „Chorus Musicalis cum Organo stabili ac fixo”⁶⁶. Więcej informacji zawiera Inwentarz sporządzony w latach 1764-1766: „Chorus musicalis simplex in quo Organum positivum stabile continens voces 13 sed una ex his reperatione indiget”⁶⁷. Inwentarz z lat 1748-1792 znajdujący się w Aktach parafialnych podaje informację: „Pozytew stary reparowany”⁶⁸. W Inwentarzu z 1792 roku zanotowano oprócz liczby głosów również liczbę miechów: „Chorus Musicus noviter extractus in quo Organum 13 vocum cum 2 follibus”⁶⁹.

W kolejnym Inwentarzu z 1826 roku odnotowano: „Organum in choro musicali situm 13 vocibus constans habet folle duos et est pictum sed iam reperatione indiget”⁷⁰. Kurenda Konsystorza biskupiego Przemyskiego z roku 1878 zamieszcza informację dotyczącą kościoła w Rudniku:

⁶³ JrDS 2000, s. 332.

⁶⁴ Archiwum Kapituły Metropolitalnej w Krakowie, sygn. AV Cap. 36, k. 165.

⁶⁵ Tamże, sygn. AV Cons. 25, k. 282.

⁶⁶ Tamże, sygn. AV Cons. 42, k. 36V.

⁶⁷ Tamże, sygn. AV Cons. 51, k. 153V

⁶⁸ AAPrz, sygn. 1543, s. 3.

⁶⁹ AAPrz, sygn. 1545, s. 95.

⁷⁰ Tamże, s. 126.

„Zrestaurowano organ kosztem 280 złr.”⁷¹ oraz w roku 1891: „Wyrestaurowano organy za 300 zł”⁷².

W protokole z 1901 roku, w punkcie dotyczącym organów, zanotowano: „Organ w dobrym stanie”⁷³. W protokole z 1903 roku, w punkcie 8 dotyczącym wyposażenia kościoła, zapisano: „(...) Omnia affirmative”⁷⁴. W protokole z roku 1920 znajduje się informacja o zniszczeniu organów podczas pożaru w 1914 roku: „Organy spalone razem z kościołem”⁷⁵.

2) Organy po 1914 roku

W zestawieniu rachunków za 1931 rok zanotowano: „Strojenie organu – 90 zł”⁷⁶. Podczas wizytacji dekanalnej w tymże roku odnotowano: „Organ ze starego kościoła 9 głosowy mały – ale na razie musi wystarczyć”⁷⁷.

W Inwentarzu z 1956 roku zachowała się informacja: „11 głosowe bez firmy, bardzo podniszczone stojące na środku chóru. Struktura zewnętrzna nie grająca służy na ozdoby. Struktura mechaniczna stożkowo-pneumatyczna. Jeden mały manual z ośmiu registrami małymi i wyszczególnionymi głosami: 1) pryncypał 2) oktawa 3) gamba 4) fet minor 5) flat major 6) Salicjonął 7) Eolina 8) Dolce poruszaniem mechaniką stożkową i jednym rejestrem po stronie prawej. Ma mikstury poruszanej mechaniką pneumatyczną. W pedale ma dwa głosy bas i subbas poruszane mechaniką pneumatyczną. Do gamby załączone jest t.zw. Tremoli”⁷⁸. Organy te zostały sprzedane do parafii Kopki⁷⁹.

Instrument istniejący:

3) Organy z 1956 roku

Potrzebę nowych organów uzasadniał ówczesny proboszcz ks. Ludwik Hupkała: „Olbrzymi kościół oraz duża parafia domaga się większych i nowoczesnych organów”⁸⁰. W 1956 roku rozpoczęta została budowa nowych organów: „Stan kościoła dobry: (...) i rozpoczęto budowę nowych

⁷¹ Kurenda Konsystorza biskupiego Przemyskiego o.ł., nr VI 1878, s. 28.

⁷² Kurenda Konsystorza biskupiego Przemyskiego o.ł., nr VI 1892, s. 133.

⁷³ AAPrz, sygn. TPS 224/1, Memoriale, Rudnik 02.06.1901 r.

⁷⁴ AAPrz, sygn. TDS XXV/2, Relatio (...) die 8 mensis Octobris a. 1903

⁷⁵ AAPrz, sygn. TPS 224/2, Protokół, Rudnik 08.10.1920 r.

⁷⁶ AAPrz, sygn. TDS XXV/1, Zamknięcie Rachunków Kościoła w Rudniku n/Sanem za rok 1931, Rudnik 16.01.1934 r.

⁷⁷ AAPrz, sygn. TDS XXV/2, Parafia Rudnik – Wizytacja, Rudnik 28.11.1931 r.

⁷⁸ AAPrz, sygn. TPNI 224/1, Inwentarz, Rudnik 20.10.1956 r., s. 10-11.

⁷⁹ Są rozbieżności dotyczące liczby głosów tego instrumentu.

⁸⁰ AAPrz, bez sygn., „Zwitki”, Pismo ks. L. Hupkały do Kurii w Przemysłu, Rudnik n/S 20.02.1956 r.

organów. Wstępne prace są wykonywane, dokończenie musi czekać aż do przyszłego roku⁸¹. W kronice parafialnej proboszcz zanotował: „Po wielkich debatach postanowiliśmy ufundować nowy organ w miejsce naszego przestarzałego i psującego się ciągle organu i też nowoczesny większy organ. (...) I tak najpierw zakupiono za cenę 200 tysięcy złotych 3 części organów już używanych, ale jeszcze w dobrym stanie w kurii Metropolitalnej we Wrocławiu. Były to organy 9 głosowe, 16 głosowe oraz 14 głosowe starych konstrukcji a mających materiały wyborowe, nie podlegające w swoim stanie żadnym już wpływom atmosferycznym, oraz piszczałki z dobrych przedwojennych materiałów. Wielką zasługę jako pośrednik pomiędzy kurią wrocławską, a naszą parafią położył profesor Szkoły Muzycznej z Wrocławia p. Bronisław Szadaj. (...) Po zakupieniu tych części organowych trzeba było pomyśleć o kapitałach, na poprawę chóru, oraz zbudowania struktury nowych organów. Na te wydatki postanowiono sprzedać stare nasze organy do parafii Kopki za cenę 100.000 złotych wypłacanych w dogodnych ratach, co było dogodne dla Kopek a intratne dla nas⁸².”

W 1958 roku budowa organów została ukończona: „Sprawiono dla kościoła nowy organ, który został poświęcony dnia 9 X b.r.”⁸³ Organy zostały wybudowane przez firmę Emila Narolskiego⁸⁴. W późniejszym czasie zostały przebudowane: zmiana kontuaru i traktury (na elektropneumatyczną), przeniesienie Manuału III za ołtarz główny. Prawdopodobnie mogło to nastąpić podczas remontu w latach 1978-1979. W sprawozdaniach za rok 1978 i 1979 odnotowano ogólnie informację o remoncie organów: „W kościele odremontowano organy i okna kościelne⁸⁵”, „Zakończono remont organów⁸⁶”. Również w protokole przed wizytacją kanoniczną z roku 1980 zanotowano: „remont organów⁸⁷”.

Ostatni remont został przeprowadzony w 1998 roku przez Jerzego Kukłę. Wówczas wstawiono komputer i zecer. Intonację sekcji Pedalu

⁸¹ Tamże, Sprawozdanie ze stanu parafii Rudnik n/S za rok 1956, Rudnik 29.11.1956 r.

⁸² AP w Rudniku, bez sygn., Kronika parafialna, n.p.g.

⁸³ AAPrz, bez sygn., „Zwitki”, Sprawozdanie z parafii za rok 1958, Rudnik n/S 27.11.1958 r.

⁸⁴ Fragmenty zachowanego kontuaru. Tabliczka z napisem: Wytwórnia organów kościelnych. E. Narolski i Syn. Jarosław. Op. 52 1958.

⁸⁵ AAPrz, sygn. TPNS 224/1, Sprawozdanie z pracy duszpasterskiej Parafii Rudnik n/S za 1978 r., Rudnik n/S 30.01.1979 r.

⁸⁶ Tamże, Sprawozdanie z pracy duszpasterskiej w parafii Rudnik n/Sanem za 1979 r., Rudnik n/S 29.01.1980 r.

⁸⁷ Tamże, Kwestionariusz do wypełnienia przed wizytacją kanoniczną Rudnik n/Sanem, 31.05-1.06.1980 r.

przeprowadził p. Adam Wolański z Lubania w roku 2003. Stałą opiekę nad instrumentem prowadzi organista Grzegorz Orłowski⁸⁸.

Opis inwentaryzacyjny:

Instrument usytuowany na murowanym chórze muzycznym, naprzeciw głównego ołtarza. Prospekt nadwieszony na całej szerokości chóru na wysokości 2,00 m nad podłogą chóru. Prospekt otwarty (fot. 5).

36 głosów, trzy Manuały i Pedał, stół gry wolno stojący, organista siedzi zwrócony twarzą do ołtarza głównego. Zakres klawiatur: Manuał C-g³, Pedał C₁-d (27 klawiszy). Traktura elektropneumatyczna, wiatrownice stożkowe. Miech pływakowy z podawaczem i dźwignią do kalikowania nożnego umieszczony w osobnym pomieszczeniu. Wymiary miecha: 2,46 x 1,45 m. Drugi miech dla III Manuału znajdujący się za ołtarzem głównym. Dmuchawa elektryczna.

Dyspozycja:

Manuał I	Manuał II	Manuał III	Pedał
Bourdon 16'	Pryncypał 8'	Flet otwarty 8'	Majorbas 16'
Pryncypał 8'	Portunal 8'	Gamba 8'	Subbas 16'
Flet kryty 8'	Aeolina 8'	Klarnet labialny 8'	Quintbas 10 ^{2/3} '
Quintadena 8'	Vox coelestis 8'	Spicflet 4'	Oktawbas 8'
Salicet 8'	Pryncypał skrzyp. 4'	Nazard 2 ^{2/3} '	Fletbas 8'
Oktawa 4'	Rurflet 4'	Vugara 2'	Cello 8'
Prestant 4'	Piccolo 2'	Siflet 1'	Puzon 16'
Super oktawa 2'	Fourniture 2-3x	Tercjan 2x	Clarine 4'
Sesquialtera 2x	Obój 8'		
Mixtura 4x			
Trompet 8'			

Połączenia: II/I, III/I, III/II, I/P, II/P, III/P, Super I, Super II/I, Super III/I, Sub II/I, Super II, Sub II, Super III, Super III/II

Urządzenia dodatkowe: AP, wolna kombinacja typu Zecer (64 kombinacje), Crescendo, Tremolo Manuału II, Tremolo Manuału III, Kukułka (e-cis), Talerze, Bęben, Dzwony

Registry zbiorowe: T,

Układ Mikstury 4x (Manuał I)

1C 2' 1^{3/5}' 1^{1/3}' 1'

⁸⁸ Inf. uzyskana od organisty Grzegorza Orłowskiego.

3C	4'	2 ² / ₃ '	2'	1 ³ / ₅ '
----	----	---------------------------------	----	---------------------------------

Układ Fourniture 2-3x (Manual III)

1C	1 ¹ / ₃ '	1'	
3C	2'	1 ¹ / ₃ '	1'

Uwagi do dyspozycji: głosy Siflet 1', Tercjan 2x są nieczynne.

Zakres skal brzmienia:

Pozioma skala brzmienia: C₁ – g⁶

Skala pionowa na 1 C: C₁ + C + G + c + g + c¹ + e¹ + g¹ + c²

II. Synteza wyników badań

W drugiej części artykułu podano syntezę wyników badań analitycznych instrumentów znajdujących się w kościołach dekanatu Rudnik nad Sanem. Najpierw zostało przedstawione zbiorcze zestawienie użytych w źródłach nazw organów. Dalszą syntezę opracowano osobno dla instrumentów niezachowanych i istniejących. Odnośnie do organów nieistniejących omówiono: liczbę, datowanie, wielkość, wygląd zewnętrzny, miechy, stan zachowania. Dla instrumentów istniejących wyróżniono: liczbę i czas powstania, lokalizację i wygląd zewnętrzny, wielkość organów, liczbę i zakres klawiatur, zakres wysokości brzmienia, budowniczych, trakturę i wiatrownice oraz miechy.

1. Nazewnictwo

Przy określeniu organów używano dwóch podstawowych terminów: z języka łacińskiego „*Organum*” i z języka polskiego „*Organy*” i „*Pozytyw*”. Terminy te występowały w różnych wersjach wraz z dookreśleniami przymiotnikowymi.

Organ

Organ dawny

Organ nowy

Organa

Organo magno stabili

Organo majori stabili

Organo parvo

Organo parvo mobili

Organo stabili

Organik

Organy

Organum

Organum parvulum

Organum positivum stabile

Organŭ[m] stabile

Pozytew stary

Stary Organ

W przeanalizowanych źródłach zostało użytych 17 nazw organów. 16 pochodzi od łacińskiego terminu *Organum*, zaś jeden raz użyto terminu *Pozytew*.

2. Podsumowanie danych o organach niezachowanych

2.1. Liczba instrumentów

W przebadanych źródłach uzyskano informacje o sześciu nieistniejących organach, które funkcjonowały w trzech parafiach obecnego dekanatu Rudnik. Jeden z nich był translokowany w obrębie dekanatu (z Rudnika do parafii Kopki). Faktycznie dane dotyczą pięciu instrumentów:

Jeżowe – 1 instrument

Łętownia – 3 instrumenty

Rudnik – 1 instrument

W przypadku organów w Rudniku na podstawie zachowanych dokumentów nasuwa się wątpliwość dotycząca organów po 1914 roku. W protokole z wizytacji z 1920 roku odnotowano, że organy spaliły się razem z kościołem, a w dokumentach z wizytacji z 1931 roku zanotowano, że organy ze starego kościoła „muszą wystarczyć”. Organ, które miały ulec zniszczeniu w 1914 roku, miały według zapisów 13 głosów, a wspomniane w protokole z 1931 roku miały być 9-głosowe. Ten instrument (jako 11-głosowy) był translokowany do parafii Kopki. Różnica dotycząca liczby głosów mogła wynikać z tego, że została powiększona liczba głosów.

W parafii Kopki do czasu zakupienia organów używana była fis-harmonia.

2.2. Datowanie

Określenie roku budowy organów napotyka na trudności. W przypadku dwóch instrumentów w kościele Łętowni możliwe było dokładne podanie czasu ich powstania. Przy datowaniu czasu powstania pozostałych organów podana została data źródła, w którym po raz pierwszy pojawia się informacja dotycząca instrumentu. Na podstawie analizy zapisów archiwalnych można określić czas powstania organów:

Wiek XVIII – Jeżowe, Łętownia, Rudnik,

Wiek XX – Łętownia (dwa instrumenty).

2.3. Wielkość

Wielkość organów jest podawana na podstawie liczby głosów i klawiatur. Liczbę głosów możemy podać dla pięciu organów niezachowanych:

6 głosów – Łętownia (dwa instrumenty),

9 głosów – Łętownia,

11 głosów – Jeżowe,

13 głosów – Rudnik.

Organy w Łętowni sprzed 1736 roku początkowo były 7-głosowe, a następnie zostały rozbudowane o 2 głosy pedałowe. W dokumentach wielkość organów jest także określana pośrednio np. „organo magno”, „organo parvo”.

2.4. Wygląd zewnętrzny

W zachowanych dokumentach informacje dotyczące wyglądu zewnętrznego dotyczą trzech instrumentów. Organy w Jeżowie były ozdobione malowidłami i posrebrzonymi rzeźbami, pomalowane na ciemnoniebiesko. Organy w Rudniku były pomalowane. Nie występuje w badanych dokumentach termin „prospekt”.

2.5. Miechy

Przebadane źródła podają informacje o liczbie miechów i ich naprawie. Brak natomiast informacji dotyczących sposobu poruszania. Organy w Jeżowie i w Łętowni (sprzed 1736 roku) miały trzy miechy, organy w Rudniku dwa miechy. W 1891 roku zakupiono nowy miech dla organów w Łętowni.

2.6. Stan zachowania

W źródłach znajdują się informacje o stanie zachowania organów. Zły stan organów stwierdzono w kościele w Jeżowie: „reparatione i[ndi]gens”, „Organ dawny – już podniszczony”, w kościele w Łętowni: „reparatione indigentes”, „Zepsuty wymaga gruntownej naprawy”, w Rudniku: „reparatione indiget”. Dobry stan organów odnotowano w Jeżowie: „1824 ab. Opifice Organario Leopoliensi Jacobo Krankowski (sic!) ex toto reparatum est tresque folles habet”, „Stary organ zrestaurowano kosztem 8.000 000 Mkp”. Warto zwrócić uwagę, że odnotowany został organmistrz lwowski Jakub Kramkowski⁸⁹.

Dobry stan organów został również stwierdzony w kościele w Łętowni: „Adest et satis bonu statu”, „Organ nowy, dobry” oraz w Rudniku: „Pozytew stary reparowany”, „Zrestaurowano organ kosztem 280 złr”, „Wyrestaurowano organy za 300 zł”, „Organ w dobrym stanie”.

⁸⁹ W dostępnej literaturze jest mowa o Jakubie Kramkowskim. Por. J. Gołos, *Polskie organy i muzyka organowa*, Warszawa 1972, s. 278.

3. Podsumowanie danych o organach istniejących

3.1. Liczba instrumentów i czas ich powstania

W kościołach dekanatu Rudnik nad Sanem znajduje się obecnie pięć instrumentów. Dokładny czas ich powstania można podać dla czterech z nich. Nie ustalono dokładnej daty budowy organów w Koprkach przeniesionych z Rudnika.

1905 rok – Cholewiana Góra

po 1914 roku – Koprki

1949 rok – Jeżowe

1958 rok – Rudnik

1978 rok – Łętownia

Dla organów w Cholewianej Górze przyjęto rok 1905 jak czas powstania instrumentu. Nie wykluczone, że instrument mógł być wybudowany wcześniej a w 1905 roku został sprowadzony do kaplicy w Cholewianej Górze.

3.2. Lokalizacja i wygląd zewnętrzny

Wszystkie przebadane instrumenty znajdują się na chórze muzycznym nad głównym wejściem do kościoła, naprzeciw ołtarza głównego. Prospekty organów można zaliczyć do trzech grup stylistycznych:

Prospekt neoklasycystyczny – Jeżowe,

Prospekt neogotycki – Cholewiana Góra,

Prospekt otwarty – Koprki, Łętownia, Rudnik.

3.3. Wielkość organów, liczba i zakres klawiatur

Wielkość zachowanych organów wyrażona liczbą głosów i klawiatur przedstawia się następująco:

4 głosy, jeden Manual (C-f³) – Cholewiana Góra,

8 głosów, jeden Manual (C-a³) i Pedal (C₁-f) – Łętownia,

12 głosów, jeden Manual (C-f³) i Pedal (C₁-h) – Koprki,

27 głosów, dwa Manualy (C-a³) i Pedal (C₁-f) – Jeżowe,

36 głosów, trzy Manualy (C-g³) i Pedal (C₁-d) – Rudnik.

W kościele w Rudniku aktualnie nieczynne są dwa głosy.

3.4. Zakres wysokości brzmienia

Pod względem wysokości brzmienia organy w Jeżowie mają najszerszą poziomą skalę brzmienia C₁-a⁶ (osiem oktaw + seksta wielka) oraz pionową skalę brzmienia na klawiszu 1C (sześć oktaw). Organ w Cholewianej Górze mają najwęższą poziomą skalę brzmienia C – f⁵ (pięć oktaw + kwarta) oraz pionową skalę brzmienia na klawiszu 1C (dwie oktawy). W pozostałych instrumentach zakres wysokości brzmienia jest zróżnicowany.

3.5. Budownicowie

Na podstawie zachowanych źródeł archiwalnych i literatury ustalono nazwiska budowniczych trzech instrumentów:

Józef Cynar – Łętownia,
Franciszek Kandefer – Jeżowe,
Emil Narolski – Rudnik.

Nie ustalono budowniczego organów w Cholewianej Górze i Kopkach. Organy w Cholewianej Górze mogły zostać wybudowane wcześniej, o czym wspomniano wyżej. Prospekt i dyspozycja instrumentu jest zbliżona organów budowanych przez Romana Ducheńskiego⁹⁰. W przypadku organów w Rudniku autor przyjął jako budowniczego organów Emila Narolskiego, który w 1958 roku zbudował organy ze sprowadzonych wówczas trzech instrumentów. Tabliczka na pozostałej części kontuaru: „Wytwórnia organów kościelnych E. Narolski i Syn. Jarosław [Op. 52] +1958”.

3.6. Traktura i wiatrownice

W przebadanych instrumentach zastosowano trzy rodzaje traktury i dwa rodzaje wiatrownic:

traktura mechaniczna, wiatrownica kłapowo-zasuwowa – Cholewiana Góra, traktura pneumatyczna, wiatrownice stożkowe – Jeżowe, Kopki, Łętownia, traktura elektropneumatyczna, wiatrownice stożkowe – Rudnik.

3.7. Miechy

We wszystkich przebadanych instrumentach zastosowano miechy pływakowe i dmuchawy elektryczne.

Zakończenie

W niniejszym artykule została przedstawiona historia i stan obecny organów znajdujących się w kościołach dekanatu Rudnik nad Sanem. Zostało opisanych 10 instrumentów. Podstawę źródłową stanowią głównie materiały znajdujące się w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie oraz Archidiecezjalnym Archiwum w Przemyślu oraz Archiwum parafialnym w Rudniku nad Sanem. Informacje o organach odnaleziono w 31 źródłach.

Oдноśnie do organów niezachowanych uzyskano informacje o pięciu instrumentach, które funkcjonowały w trzech parafiach obecnego dekanatu Rudnik nad Sanem. Data powstania instrumentów została podana w przybliżeniu. W przypadku remontu organów w Jeżowym podane jest nazwisko lwowskiego organmistrza Jakuba Kramkowskiego.

⁹⁰ Por.: С. Калиберда, *Органи Львова і Галичини*, Львів 2014, s. 30, 62.

Obecnie w pięciu kościołach dekanatu Rudnik nad Sanem znajdują się organy piszczalkowe. Jeden z instrumentów był translokowany w obręb dekanatu (Rudnik – Kopki). Na tym etapie badań nie ustalono budowniczego organów w parafii Cholewiana Góra i Kopki. Brak również informacji dotyczących organmistrzów czy firm organowych, które przeprowadzały prace remontowe bądź w przypadku parafii Kopki przeniesienia i adaptacji organów. W przypadku organów, które zostały powiększone czy przebudowane (Jeżowe, Rudnik), zachowano rok wybudowania instrumentu i jego pierwszego budowniczego. Dla zachowanych instrumentów został sporządzony opis inwentaryzacyjny z podaniem zakresu skal brzmienia: poziomej i pionowej. Organy w Cholewianej Górze i Kopkach, biorąc pod uwagę czas ich powstania, można zakwalifikować jako zabytkowe.

Fot. 1. Cholewiana Góra. Organy z 1905 r.

Fot. 2. Jeżowe. Organy Franciszka Kandefera z 1949 r.,
przebudowane przez A. i A. Wolańskich z Lubania

Fot. 3. Kopki. Organy zbudowane po 1914 r. sprowadzane do parafii w 1956 r.

Fot. 4. Łętownia. Organy Józefa Cynara z 1978 r.

Fot. 5. Rudnik nad Sanem. Organy Emila Narolskiego z 1958 r.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archidiecezjalne Archiwum w Przemyślu

sygn. 928; 1543, 1545

sygn. TDS XXV/1, XXV/2

sygn. TPS 100/1, 116/1, 148/1, 224/1,

sygn. TPNS 100/1, 148/1, 224/1,

sygn. TPNG 116/1, 148/1,

sygn. TPNI 35a/1, 116/1, 148/1, 224/1,

bez sygn. „Zwitki” – Jeżowe, Kopki, Łętownia, Rudnik

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie

sygn. AV Cons. 25; AV Cons. 25, AV Cons. 51

Archiwum Kapituły Metropolitalnej w Krakowie

sygn. AV Cap. 36

Archiwum Parafialne w Rudniku nad Sanem

bez sygn., Kronika parafialna

Źródła drukowane

Jubileuszowy Rocznik Diecezji Sandomierskiej 2000, Sandomierz 2001

Kurenda Konsystorza biskupiego Przemyskiego o.ł., nr VI 1878

Kurenda Konsystorza biskupiego Przemyskiego o.ł., nr VI 1892

Opracowania

Babnis M., *Kultura organowa Galicji*, Słupsk 2012

Калиберда С., *Органи Львова і Галичини*, Львів 2014

Łamasz F., *Działalność organmistrzowska Franciszka Kandefera w latach 1925-1965*, Lublin 2011 (mps pracy mgr KUL, promotor prof. KUL dr hab. M. Szymanowicz, mps AU KUL)

Łysy K., *Działalność organmistrzowska Emila Narolskiego w latach 1937-1971 w Archidiecezji Przemyskiej*, Lublin 2007 (mps pracy mgr KUL, promotor dr hab. M. Szymanowicz, mps AU KUL)

Nabywaniec S., *Parafia Cholewiana Góra 1952-2002*, Rzeszów 2002

Prascał A., *Działalność zakładu organmistrzowskiego A. i A. Wolańskich z Lubania*, „*Studia Organologica*”, t. IV, red. Szymanowicz M., Lublin 2012

Szymanowicz M., *Polska bibliografia organów*, t. 1, Lublin 2011

Szymanowicz M., *Polska bibliografia organów*, t. 2, Lublin 2014

Summary

The organs in the churches of the Deanery of Rudnik on the River San in the Diocese of Sandomierz (a historical and instrumentalist study)

The following article is the second in a series of the articles on the organs in the churches of the deaneries of the former Diocese of Przemyśl, currently Sandomierz. The Deanery of Rudnik on the San of the Diocese of Sandomierz includes twelve parishes. Five parishes have pipe organs, the other ones use electronic ones.

The article is divided into two parts. The first one briefly discusses the history of the church, the organs which have not survived and those currently existing. In the case of the preserved instruments, there is the inventory description. The second part includes the synthesis of the analytical results.

This work is based on the source materials which are mainly stored in the Archive of the Metropolitan Curia in Krakow, the Archdiocesan Archive in Przemyśl and the Parish Archive in Rudnik on the San. Thirty-one sources contain information about the organs.

Regarding the organs which have not survived, the author managed to obtain information about five instruments which functioned in three parishes: Jeżowe, Łętownia, Rudnik. The dates of the creation of the instruments were approximate ones.

In the case of the organs which have survived, one instrument was translocated within the deanery (Rudnik - Kopki). At this stage of the research it was not possible to establish an organ builder in the parish Cholewiana Góra and Kopki. There is no information on the year of the creation of the organ in Kopki (originally in Rudnik) either.

Currently, the five churches in the Deanery of Rudnik on the River San have pipe organs:

Cholewiana Góra – 1905, 4 stops, one Manual, the builder is unknown;

Łętownia – 1978, 8 stops, one Manual and a Pedal, J. Cynar;

Kopki – after 1914, 12 stops, one Manual and a Pedal, the builder is unknown;

Jeżowe – 1949, 27 stops, two Manuals and a Pedal, F. Kandefer;

Rudnik – 1958, 36 stops, three Manuals and a Pedal, E. Narolski.

The following article focuses on the description of 10 instruments. The presented instruments are used for liturgical accompaniment. Organ concerts were held in the churches in Jeżowe and Rudnik on the River San.

Keywords: an organ, history, an inventory

Słowa kluczowe: organy, historia, inwentaryzacja